

SID

سرویس های ویژه

سرویس ترجمه تخصصی

کارگاه های آموزشی

بلاگ مرکز اطلاعات علمی

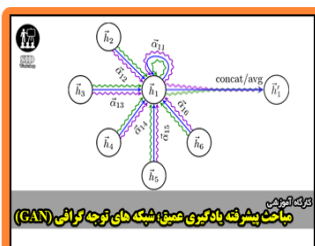

عضویت در خبرنامه

فیلم های آموزشی

کارگاه های آموزشی مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی

مباحث پیشرفته یادگیری عمیق؛
شبکه های توجه گرافی
(Graph Attention Networks)

کارگاه آنلاین آموزش استفاده از
وب آو ساینس

کارگاه آنلاین مقاله روزمره انگلیسی

Explaining and analyzing the sixth grade literature book in the critical analysis frame of discourse

Mohammad Hassan Karimi, Shahrzad Shahseni, Fahimeh Keshavarzi, Reza Nasery Jahromi

¹Shiraz University Assistant professor, Shiraz, Iran

²Shiraz University Assistant professor, Shiraz, Iran

^{3, 4}PhD student of Shiraz University curriculum studies, Shiraz, Iran

Abstract

The critical investigation of textbooks gave a person this ability to notice the hidden points more and better and recognize the author's real meaning and purpose. The general purpose of this research was to consider and analyze discourse components of the sixth grade literature book on the basis of the analysis pattern of critical discourse. The type of this descriptive research was quantitative. The population was the sixth grade literature book in 2012-2013 and the sample is the same population on the basis of criterion sampling. The books content was analyzed by using Van loon pattern. The results showed the expression components were pictured more than omission components and hidden expression. Therefore the authors used poems and stories in order to affect more because the sixth grade literature books want to influence on children through poems, parables, learning stories.

Keywords: discourse, discourse analysis, critical discourse analysis, literature, sixth grade

تبیین و تحلیل کتاب فارسی ششم در چارچوب تحلیل انتقادی گفتمان

محمدحسن کریمی، شهرزاد شاه‌سنی، فهیمه کشاورزی^{*}، رضا ناصری

چهرمی

^۱استادیار دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

^۲استادیار دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

^{۳, ۴}دانشجوی دکتری مطالعات برنامه‌درسی دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

چکیده

بررسی انتقادی کتاب‌های درسی این امکان را به فرد می‌دهد تا بیشتر و بهتر به نکات پنهان زبان توجه نماید و معنا و منظور واقعی مؤلفان را دریابد. هدف کلی از انجام این پژوهش، بررسی و تحلیل مؤلفه‌های گفتمان مدار کتاب فارسی ششم دبستان بر اساس الگوی تحلیل انتقادی گفتمان بود. روش مورد استفاده در این پژوهش، توصیفی و از نوع کمی بود. جامعه مورد نظر کتاب فارسی پایه ششم ابتدایی در سال تحصیلی ۹۲-۹۱ است که بر اساس روش کل‌شمار، نمونه همان جامعه است. محتوای کتاب با استفاده از الگوی ون لیوون تحلیل گردید. نتایج نشان داد که مؤلفه اظهار آشکار بیش از مؤلفه‌های حذف و اظهار پنهان تصویرسازی شده است. بر این اساس می‌توان گفت با توجه به ماهیت کتاب‌های فارسی که جایگاه نقل اشعار، حکایات، داستان‌های آموزنده و ... است، نویسندگان کتب فارسی ششم ابتدایی نیز با توجه به همین مسأله بیشتر به دنبال نقل این گونه داستان‌ها و تأثیر پذیری آن بر روی کودکان بوده‌اند، بنابراین از زبان شعر و داستان جهت تأثیرپذیری بیشتر استفاده نموده‌اند.

واژگان کلیدی: گفتمان، تحلیل گفتمان، تحلیل گفتمان انتقادی، فارسی، ششم ابتدایی

^{*} نویسنده مسؤول: فهیمه کشاورزی fahimeh.keshavarzi@yahoo.com

مقدمه

به کار گرفته شده‌اند. با توجه به تأثیرگذاری همه جانبه کتب درسی بر دانش، نگرش و مهارت دانش‌آموزان مدارس، این پژوهش با الگو قرار دادن رساله‌ای با عنوان «تبیین سازوکارهای مؤلفه‌های جامعه پذیری کتاب‌های علوم انسانی دوره ابتدایی در چارچوب تحلیل انتقادی گفتمان» مشخص می‌نماید آیا نویسندگان کتاب‌های درسی از ساختارهای گفتمان مدار استفاده می‌کنند؟. تحلیل انتقادی گفتمان کتاب فارسی ششم ابتدایی مشخص می‌نماید که مؤلفان تا چه حد به سازوکارهای گفتمان مدار واقفند و چگونه از این ساز و کارها جهت تأثیرگذاری به تفکر مخاطبان استفاده می‌کنند.

تحلیل انتقادی گفتمان شیوه‌ای نو در بررسی مسائل اجتماعی است. گرایش محققان رشته‌های مختلف از جمله روانشناسی، جامعه‌شناسی، مردم‌شناسی، زبان‌شناسی و غیره به آن، بیانگر اهمیت این شیوه در مطالعات علوم انسانی است. امروزه به ندرت می‌توان تحقیقی در زمینه مسائل اجتماعی یافت که در آن به دیدگاه انتقادی نپرداخته باشد. از آنجا که «گفتمان» و یا به عبارت کلی‌تر «زبان» مهمترین مؤلفه در تحلیل انتقادی گفتمان است، در مطالعات زبان‌شناسی بسیار مورد توجه واقع شده است. باغینی‌پور (Bagheyini Poor, 2001) در این باره می‌نویسد: «به نظر می‌رسد اهمیت فوق‌العاده‌ای که برای زبان در نظریات اجتماع معاصر قائل شده‌اند، زمینه ساز ظهور زبان‌شناسی انتقادی است. اصطلاح گفتمان را محققان مختلف به شیوه‌های گوناگون تعریف کرده‌اند. محققان و زبان‌شناسان ایرانی اصطلاحات گوناگونی را معادل واژه (Discourse) قرار داده‌اند. حق شناس (Haghshenas, 1991) از اصطلاح «مقال» شمس‌یا (Shamsiya, 1995) از واژه «کلام» و لطفی‌پور سعدی (Lotfipoor Saedi, 1992) از کلمه «سخن» استفاده کرده‌اند. یارمحمدی (Yar Mohammadi, 2000) اصطلاح «گفتمان» را پیشنهاد می‌کند که به نظر می‌رسد مناسب‌ترین معادل برای این واژه بوده و امروز در بیشتر متون از این اصطلاح در مقابل واژه (Discourse) استفاده می‌شود.

تحلیل انتقادی گفتمان روشی مناسب برای آشکار کردن زبان دست‌کاری شده (Manipulative Language) و سوگیرانه (Bias) است. از آنجا که زبان تنها همان چیزی نیست که گفته می‌شود، بلکه در پس آن ده‌ها عبارت ناگفته وجود دارد، بررسی انتقادی کتاب‌های درسی این امکان را به فرد می‌دهد تا بیشتر و بهتر به نکات پنهان زبان توجه نماید و معنا و منظور واقعی مؤلفان را دریابد و بفهمد آیا مؤلفان کتاب‌های درسی از طریق بازی با زبان و دستکاری زبان سعی دارند به صورت پنهان ذهن دانش‌آموزان را به سمت اهداف خود سوق دهند یا بیشتر به آشکارسازی حقایق پرداخته و به فرد اجازه دهد تا برداشت‌های خاص خود را داشته باشند. (Shahsani, 2007) روشن کردن شیوه تأثیرگذاری کتاب‌ها بسیار مهم است. در نظام تعلیم و تربیت مؤلفانی که کتاب‌های درسی را تدوین می‌کنند، معلمانی که درس می‌دهند و تا حدودی دانش‌آموزان باید از این شیوه‌های تأثیرگذاری آگاه باشند. تحلیل انتقادی گفتمان شیوه‌ای است که ساز و کارهای تأثیرگذاری را آشکار می‌کند. به گفته فرکلاف (Shahsani, 2007) (Fairclough) «تحلیل انتقادی گفتمان در پی نمایاندن ارتباط میان زبان، قدرت و ایدئولوژی است که برای این منظور به کشف ساختارها یا مؤلفه‌های گفتمان مدار می‌پردازد و از طریق آنها اعمال قدرت و بیان ایدئولوژی به گونه‌ای نهفته در زبان صورت می‌گیرد». ویدوسون (Widdowson, 2000) هدف تحلیل انتقادی گفتمان را آگاه نمودن افکار عمومی نسبت به توانایی زبان در دست کاری واقعیت می‌داند، با این هدف که این افکار عمومی تحت تأثیر کاربردهای فریبکارانه زبان از سوی سازمان‌های صاحب قدرت قرار نگیرد.

به اعتقاد فرکلاف (Fairclough, 1989)، روابط قدرت در گفتمان‌ها نابرابر بوده و ایدئولوژی و قدرت در جای جای این گفتمان‌ها نهفته است و افرادی که از قدرت بیشتری برخوردارند گفتمان‌ها را کنترل می‌کنند. تحلیل انتقادی گفتمان بر پایه نظریه زبان‌شناسی انتقادی ساخته شده است و ابتدا در تحلیل متون روزنامه‌ها و سپس متون ادبی

شناختی کتاب بی‌شناسنامه‌ها، توسط اقبال زاده (Eghbal, 2001)، بررسی ساختار اندیشه و تجزیه و تحلیل در آثار عموزاده خلیلی توسط عباسی (Abbasi, 2001)، تحلیل جامعه شناختی از رمان جادوگرها، توسط کرمانی، (Kermani, 2000) نام برد. قنبری (Qanbari, 2004) در پژوهش خود با عنوان مقایسه تحلیل انتقادی گفتمان داستان‌های کوتاه - معاصر بزرگسالان و داستان‌های کوتاه معاصر نوجوانان بیان کرده است که ساختارهای گفتمان مدار نظیر هر ابزار دیگری می‌تواند هم کاربرد مثبت داشته باشد و هم کاربرد منفی. کزازی (Kazari, 2000) در مقاله‌ای با عنوان «پیکره و پیام در ادبیات کودک» می‌نویسد: «ادبیات کودک و نوجوان در پیکره (قالب) و پیام (محتوی) از زمینه‌های دیگر ادبیات از آن جمله ادبیات بزرگسالان متفاوت می‌شود. پیام‌ها و اندیشه‌هایی که در ادبیات بزرگسالان نهفته است، در ادبیات کودک نیز وجود دارد. و این جدایی، تنها در پیکره اثر ادبی و چگونگی گنجاندن آن اندیشه‌هاست. بر پایه این دیدگاه هر اثر ادبی بزرگسالان را هر قدر هم که پیچیده، ژرف و فلسفی باشد می‌توان ساده کرده و به پیکره کودکانه درآورد.»

بنابراین اندیشه «ایدئولوژی و قدرت» که ریشه در دنیای بزرگسالان دارد می‌تواند در ادبیات کودک نیز به پیکره کودکانه در آید. با توجه به اینکه تحلیل گفتمان شیوه‌ای است که تاکنون بیشتر در زمینه تحلیل مسائل سیاسی و سیاسی اجتماعی به کار گرفته شده است، با انجام این پژوهش درمی‌یابیم که آیا این شیوه در تحلیل متون ادبی به ویژه ادبیات فارسی مدارس ابتدایی نیز کاربرد دارد یا خیر. در واقع این تحقیق گستره تحلیل انتقاد گفتمان را تا وادی ادبیات وسعت بخشیده و مشخص می‌نماید آیا نویسندگان متون ادبی کودکان در مدارس ابتدایی نیز از ساختارهای گفتمان مدار زبان جهت صراحت بخشیدن و یا پوشیدگی پیام خود استفاده می‌کنند؟ به عبارتی این پژوهش، در پی آن است که نویسندگان متون ادبی تا چه حد بر ساز و کارهای گفتمان مدار زبان فارسی واقفند و چگونه از این ساز و کارها جهت تأثیرگذاری بر تفکر کودکان استفاده می‌کنند. بنابراین، هدف کلی این پژوهش، بررسی و تحلیل سازوکارهای گفتمان مدار کتاب فارسی

صلح‌جو (Solhjo, 1998) گفتمان را چگونگی تولید و سامان یافتن یک متن چه کتبی و چه شفاهی از جانب تولید کننده و فرآیند درک آن از جانب مخاطب می‌داند. هچ (Hatch, 1992) تحلیل گفتمان را اینگونه تصدیق می‌کند: «مطالعه زبان ارتباطی، به صورت نوشتار و گفتار». براون و یول (Brown & Yule, 1983) تحلیل گفتمان را بررسی کاربرد زبان می‌دانند یا بدین معنا که بررسی زبان محدود به توصیف صورت‌های زبانی بدون در نظر گرفتن اهداف و عملکرد این صورت‌ها نیست.

فرکلاف (Fairclough, 1989) اهداف اصلی تحلیل گران انتقادی گفتمان را تعیین و رابطه بین کاربرد زبان و روابط نابرابر قدرت می‌داند. از نظر وی، افراد زبان را به منظور دستیابی به اهداف اجتماعی مختلف به کار می‌برند و به همین دلیل در تجزیه و تحلیل زبان باید مؤلفه‌های اجتماعی را به همراه بافت ایدئولوژیکی در نظر گرفت. ویدوسون (Widdowson, 2000) معتقد است آنچه زبان‌شناسان انتقادی انجام می‌دهند، کشف اهداف ایدئولوژیکی بر اساس ویژگی‌های متنی است که این اهداف ایدئولوژیکی به منظور متقاعد ساختن افکار عمومی، عملاً در زبان فارسی پنهان سازی شده‌اند. بنابراین می‌توان چنین نتیجه گرفت که تحلیل انتقادی گفتمان با بررسی ساختارهای زبانی، ایدئولوژی نهفته در آنها را تعیین می‌نماید؛ ایدئولوژی‌هایی که به منظور اعمال قدرت در زبان وارد شده‌اند. به گفته یارمحمدی هدف تجزیه و تحلیل گفتمان آن است که کلام مرتبط پیوسته معنادار بالاتر از جمله را توصیف کند و ساخت و بافت زبان در مراحل بالاتر از جمله را مورد واکاوی و بررسی قرار دهد. لذا تجزیه و تحلیل گفتمانی، ساخت و بافت پاراگراف، مقاله، داستان، گفتگو، آگهی، دعوت نامه، سرمقاله و حتی رباعی و قصیده را مورد بررسی و توصیف قرار می‌دهد. (Shahbazi, 1999)

با توجه به آنچه گفته شد به نظر می‌رسد ادبیات و از آن جمله ادبیات کودک بازتابی از ایدئولوژی‌ها است. در زمینه ادبیات کودک محققانی که به تجزیه و تحلیل متون ادبی پرداخته‌اند، می‌توان به مقالاتی اشاره نمود که به بررسی و تجزیه و تحلیل ساختار و اندیشه در کتاب‌های کودکان پرداخته‌اند. از آن جمله: «تجزیه و تحلیل جامعه

ششم دبستان بر اساس تحلیل انتقادی گفتمان است. در پژوهش حاضر با استفاده از الگوی نظری تحلیل انتقادی گفتمان ون لیوون (Van Leeuwen, 1996) به تحلیل مؤلفه‌های گفتمان مدار در کتاب فارسی ششم ابتدایی پرداخته می‌شود. این الگو، شامل مجموعه‌ای از مؤلفه‌های گفتمان مدار جامعه شناختی معنایی است. یارمحمدی در مقاله‌ای با عنوان «بازنمایی کارگزاران اجتماعی» به ارائه فهرستی از شیوه‌های بازنمایی کارگزاران اجتماعی معتقد است که مطالعه مؤلفه‌های جامعه شناختی - معنایی گفتمان، شناختی عمیق‌تر و جامع‌تر از متن به دست می‌دهد تا بررسی مؤلفه‌های زبان شناختی به تنهایی (Pahlavan Nejad, Sahraghard & Fallahi, 2009).

تعیین نوع اشاره: در هر گفتمان می‌توان به کارگزاران اجتماعی مشخصه انسانی و یا غیر انسانی داد. چنانچه کارگزار به صورت انسان تصویر سازی شود، در مقوله تشخیص بخشی (Personalization) قرار می‌گیرد و چنانچه به صورت غیر انسان بازنمایی شود در مقوله تشخیص زدایی (I personalization) قرار می‌گیرد. هر یک از این مقوله‌ها زیر مجموعه‌هایی دارد که به صورت مختصر بیان می‌شود. زیر مقوله‌های تشخیص بخشی شامل: مشخص سازی (Determination) (چنانچه در بازنمایی کارگزاران اجتماعی، هویت آنها به هر نحو مشخص گردد، از شیوه مشخص سازی استفاده شده است)، و نامشخص سازی (Indetermination) و هرگاه کارگزاران به صورت افراد یا گروه‌های نامشخص و نامعلوم بازنمایی شوند، شیوه نامشخص سازی در کار است. در نامشخص سازی اغلب از ادات و ضمایم مبهم مانند هرکس، اندکی، بعضی و فلان و ... استفاده می‌شود.

شیوه‌های مشخص سازی، شامل پیوندزدن (Association) و پیوندزدایی (Dissociation) در شیوه پیوند زدن، کارگزاران اجتماعی به شکل گروهی و پیوسته بازنمایی می‌شوند. این گروه‌ها درباره فعالیت یا دیدگاه خاصی نظر واحدی دارند.

تفکیک کردن (Differentiation) و تفکیک نکردن (In Differentiation) در تفکیک کردن، یک فرد و یا گروهی از کارگزاران اجتماعی با صراحت از دیگر گروه‌های

ششم دبستان بر اساس تحلیل انتقادی گفتمان است. در پژوهش حاضر با استفاده از الگوی نظری تحلیل انتقادی گفتمان ون لیوون (Van Leeuwen, 1996) به تحلیل مؤلفه‌های گفتمان مدار در کتاب فارسی ششم ابتدایی پرداخته می‌شود. این الگو، شامل مجموعه‌ای از مؤلفه‌های گفتمان مدار جامعه شناختی معنایی است. یارمحمدی در مقاله‌ای با عنوان «بازنمایی کارگزاران اجتماعی» به ارائه فهرستی از شیوه‌های بازنمایی کارگزاران اجتماعی معتقد است که مطالعه مؤلفه‌های جامعه شناختی - معنایی گفتمان، شناختی عمیق‌تر و جامع‌تر از متن به دست می‌دهد تا بررسی مؤلفه‌های زبان شناختی به تنهایی (Pahlavan Nejad, Sahraghard & Fallahi, 2009).

شاه‌سنی (Shahsani, 2007) نیز با اقتباس مستقیم از الگوی ون لیوون (Van Leeuwen, 1996) به معرفی و به کارگیری این الگو در تحقیق خود پرداخته است. در این مقاله نیز جهت تحلیل مؤلفه‌های گفتمان مدار کتاب فارسی ششم ابتدایی از الگوی فوق استفاده شده است و مؤلفه‌های آن بر اساس پژوهش شاه سنی، (Shahsani, 2007) معرفی و استفاده می‌گردد. بنابراین، منظور از کارگزاران اجتماعی در الگوی فوق مجموعه‌ای از افراد است که در یک واقعه، کنش اجتماعی و یک گفتمان حضور و مشارکت دارند و در این پژوهش نیز به همین معنا به کار گرفته شده است.

حذف (Exclusion): همه کارگزاران اجتماعی در متن بازنمایی نمی‌شوند و به دلایل مختلف تنها برخی از آنها در متن بازنمایی می‌شوند که حذف و اظهار کارگزاران اجتماعی بستگی به اهداف و منافع تولید کنندگان متن و گفتمان دارد.

اظهار (Inclusion): در بسیار از موارد کارگزاران اجتماعی به وضوح در گفتمان‌ها ذکر می‌شوند. البته بازنمایی کارگزاران اجتماعی به این صورت شیوه‌های مختلفی دارد که به آن اشاره می‌شود.

تعیین نقش: نقش‌هایی که در تصویرسازی به کارگزاران داده می‌شود یعنی تعیین عامل و یا پذیرنده عمل، در تحلیل گفتمان بسیار حائز اهمیت است. این نقش دهی به دو صورت فعال‌سازی (Activation) و منفعل‌سازی

دیگری بر عهده داشته باشد)، فشرده شده گی (Distillation) در این حالت صفتی خاص از گروهی از مردم انتزاع می‌گردد و سپس به هریک از افراد آن گروه اطلاق می‌گردد. (Yar Mohammadi, 2000) (در پژوهش حاضر نیز از مؤلفه‌های نام برده شده به منظور بررسی میزان به کارگیری مؤلفه‌های گفتمان مدار در کتاب فارسی ششم ابتدایی استفاده شده است.

از بعد نظری با توجه به اینکه الگوی تحلیل انتقادی گفتمان بر پایه نظریه زبان شناسی انتقادی ساخته شده و ابتدا در تحلیل متون روزنامه‌ها و سپس متون ادبی به کار گرفته شده‌اند. هر چه این الگو در حیطه‌های جدید و بافت‌های گوناگون به کار برده شوند، توانمندی آنها آشکارتر شده و نظریه محک زده می‌شود و موجب اصلاح و بهبود نظریه می‌گردند. در واقع، این پژوهش گستره تحلیل انتقادی را در حیطه کتاب درسی ششم دبستان گسترش می‌بخشد. و همچنین در رابطه با اهمیت کاربردی، چون الگوهای تحلیل انتقادی گفتمان، زوایای پنهان و مبهم گفتمان را آشکار می‌کنند، در نتیجه این پژوهش می‌تواند مورد استفاده برنامه ریزان و سیاست گزاران فرهنگی کشور، برنامه ریزان و مؤلفان کتاب درسی فارسی قرار گیرد. همچنین بررسی انتقادی کتاب‌های درسی به خواننده این امکان را می‌دهد تا بیشتر و بهتر به نکات پنهان زبان توجه نماید و معنا و منظور واقعی مؤلفان را دریابد و بفهمد که آیا مؤلفان کتاب درسی فارسی ششم ابتدایی از طریق بازی با زبان و دست کاری زبان سعی دارند به صورت پنهانی، سعی دارند ذهن دانش‌آموزان را به سمت اهداف خود سوق دهند یا بیشتر به آشکارسازی حقایق پرداخته‌اند و به آنها اجازه می‌دهند تا برداشت‌های خاص خود را داشته باشند. بر اساس موارد ذکر شده، نتایج پژوهش می‌تواند قدرت تدریس و پرورش خلاقیت، تفکر انتقادی را در معلمان و بالتبع آن دانش‌آموزان بالا ببرد. علت انتخاب کتاب فارسی در پایه ششم ابتدایی به این دلیل بود که تاکنون بر روی این کتاب به دلیل جدید بودن آن با توجه به سیاست نظام آموزش و پرورش و ارائه پایه ششم ابتدایی تحقیقی بر اساس این الگو صورت نگرفته است. محققان با آگاهی از این

مشابه تفکیک می‌شود و به عبارتی گروه خودی و غیر خودی شکل می‌گیرد و در شیوه تفکیک نکردن چنین تمایزی به وجود نمی‌آید.

نام دهی (Nomination) و طبقه بندی

(Categorization) اگر کارگزاران اجتماعی در یک گفتمان با توجه به هویت منحصر به فرد خودشان بازنمایی شوند شیوه نام دهی به کار رفته است. طبقه بندی کردن حالتی است که کارگزاران اجتماعی با توجه به هویت جمعی و نقش‌هایی که در آن با دیگر کارگزاران سهیم هستند، بازنمایی شده‌اند.

شیوه طبقه بندی کردن نیز سه زیر مقوله به شرح زیر دارد: نقش‌دهی (Fictionalization)، در این شیوه کارگزار اجتماعی بر اساس فعالیتی که انجام می‌دهند، بازنمایی می‌شوند. هویت دهی (Identification)، که سه زیر مقوله دارد: نخست هویت بخشی مقوله‌ای (Classification) که کارگزاران بر اساس قراردادهای طبیعی، فرهنگی و تاریخی تعریف شده‌اند مانند نژاد، قومیت، جنس، مذهب و ... حالت دوم هویت بخشی نسبتی (Relational Identification) است که در این حالت بازنمایی کارگزاران بر اساس روابط خویشاوندی، دوستی و شغلی صورت می‌گیرد. حالت سوم: هویت بخشی ظاهری (Physical Identification) است که کارگزار بر حسب خصوصیات جسمی بازنمایی می‌شود.

مشخص نمایی تک موردی (Single Determination) و مشخص نمایی چند موردی (Over Determination) در مشخص سازی تک موردی کارگزار اجتماعی در آن واحد تنها در یک کارکرد اجتماعی شرکت دارد و در مشخص نمایی چند موردی کارگزار در یک لحظه در بیش از یک کارکرد اجتماعی شرکت دارد. زیر مقوله‌های مشخص نمایی چند موردی عبارتند از:

وارونگی (Inversion) (کارگزار با دو نقش متقابل بازنمایی می‌شود)، نمادین شدگی (Symbolization) (زمانی که به جای کارگزار واقعی در کارکردهای اجتماعی متعارف، یک کارگزار یا گروهی از کارگزاران تخیلی داستانی قرار گیرند). دلالت ضمنی (Connotation) (در این حال کارگزاری مشخص با نقش و ویژگی مشخص می‌تواند نقش

همچنین در پایایی ارزیاب بیرونی، کل محتوای کتاب مورد نظر به فردی که به شیوه متن مورد نظر اشراف کامل داشت، جهت تحلیل داده شد و ضریب همبستگی نتایج دو تحلیل (۰/۸۶) به دست آمد که در سطح ۰/۰۱ معنادار بود. ابزار اندازه‌گیری در این پژوهش اسنادی است و روش گردآوری داده‌ها، بر مبنای الگوی تلفیقی تحلیلی انتقادی گفتمان ون لیوون (Van Leeuwen, 1996) و روش تحلیل داده‌ها توصیفی - تحلیلی است.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش به ترتیب در جداول شماره ۱ تا ۱۰ ارائه شده است.

جدول شماره ۱ بسامد و درصد مؤلفه‌های حذف و اظهار متون فارسی ششم دبستان را نشان می‌دهد. بر اساس یافته‌های این جدول، بسامد کل ۴۸۰ است و مؤلفه اظهار آشکار با فراوانی ۳۵۹، مؤلفه اظهار پنهان با فراوانی ۱۰۰ و در نهایت مؤلفه حذف با فراوانی ۲۱ به ترتیب ۷۴/۷۹، ۲۰/۸۳، ۴/۳۷ درصد از مؤلفه‌های گفتمان مدار مذکور را در متون فارسی مبتنی بر الگوی ون لیوون را شامل شدند.

جدول شماره ۲ بسامد و درصد مؤلفه‌های حذف و اظهار اشعار فارسی ششم دبستان را نشان می‌دهد. بر اساس یافته‌های این جدول، بسامد کل ۱۰۹ است و مؤلفه اظهار آشکار با فراوانی ۶۹، مؤلفه اظهار پنهان با فراوانی ۲۹ و در نهایت مؤلفه حذف با فراوانی ۱۱ به ترتیب ۶۳/۳، ۲۶/۶، ۱۰/۱ درصد از مؤلفه‌های گفتمان مدار مذکور را در اشعار فارسی مبتنی بر الگوی ون لیوون را شامل شدند.

مسأله در صدد بررسی مؤلفه‌های الگوی ون لیوون در کتاب مذکور شدند.

روش پژوهش

روش مورد استفاده در این پژوهش، توصیفی و از نوع کمی است. جامعه مورد نظر در پژوهش حاضر، کتاب فارسی پایه ششم ابتدایی در سال تحصیلی ۹۱-۹۲ است که جامعه آماری به طور کامل به عنوان نمونه مورد استفاده قرار گرفته است. با توجه به اینکه روش پژوهش در تحلیل انتقادی گفتمان، توصیفی - تحلیلی است، در این پژوهش ابتدا کلیه متون و اشعار و تصاویر کتاب فارسی ششم ابتدایی بررسی شدند. سپس جملات تشکیل دهنده متن از دو بخش جملات، اشعار و تصاویر گفتمان مدار و جملات، اشعار و تصاویر غیر گفتمان مدار با توجه به مؤلفه‌های گفتمان مدار الگوی ون لیوون (Van Leeuwen, 1996) مشخص شدند. سپس با عنایت به الگوی تحلیلی ون لیوون، مؤلفه‌های گفتمان مدار استخراج شدند. بسامد و درصد هر کدام از ابعاد الگوی ون لیوون محاسبه شد. در تعیین این میزان از محاسبات آماری از درصد و مجذور خی استفاده شد. سپس نتایج به دست آمده بررسی گردید.

برای اطمینان بیشتر از صحت نتایج به دست آمده «پایایی ارزیابی درونی» و «پایایی ارزیابی بیرونی» محاسبه گردید. در پایایی ارزیابی درونی، یک دوم داده‌های متنی انتخاب شد سپس توسط محقق پس از یک ماه با همان روش تحلیل شد و ضریب همبستگی نتایج دو تحلیل (۰/۹۲) به دست آمد که در سطح ۰/۰۱ معنادار بود.

جدول ۱ - بسامد و درصد مؤلفه‌های گفتمان مدار در متون کتاب فارسی ششم دبستان

مؤلفه‌های گفتمان مدار	فراوانی	درصد
حذف	۲۱	۴/۳۸
اظهار پنهان	۱۰۰	۲۰/۸۳
اظهار آشکار	۳۵۹	۷۴/۷۹

جدول ۲ - بسامد و درصد مؤلفه‌های گفتمان مدار در اشعار کتاب فارسی ششم دبستان

مؤلفه‌های گفتمان مدار	فراوانی	درصد
حذف	۱۱	۱۰/۱
اظهار پنهان	۲۹	۲۶/۶
اظهار آشکار	۶۹	۶۳/۳

تبیین و تحلیل کتاب فارسی ششم ابتدایی... / ۲۹

جدول شماره ۴ بسامد و درصد مؤلفه‌های گفتمان مدار متون کتاب فارسی ششم ابتدایی را نشان می‌دهد. بر اساس یافته‌های این جدول در بخش متون کتاب، فراوانی پنهان سازی کمتر از کم رنگ سازی، نقش دهی کمتر از ارجاع دهی، فعال سازی کمتر از منفعل سازی، تشخیص زدایی کمتر از تشخیص بخشی، تأثیر غیر مستقیم کمتر از تأثیر مستقیم، نامشخص سازی کمتر از مشخص سازی است.

جدول شماره ۳ بسامد و درصد مؤلفه‌های حذف و اظهار تصاویر فارسی ششم دبستان را نشان می‌دهد. بر اساس یافته‌های این جدول، بسامد کل ۵۰ است و مؤلفه اظهار آشکار با فراوانی ۲۱، مؤلفه اظهار پنهان با فراوانی ۲۲ و در نهایت مؤلفه حذف با فراوانی ۷ به ترتیب ۰/۴۲، ۰/۴۴، ۰/۱۴ درصد از مؤلفه‌های گفتمان مدار مذکور را در اشعار فارسی مبتنی بر الگوی ون لیوون را شامل شدند

جدول ۳ - بسامد و درصد مؤلفه‌های گفتمان مدار در تصاویر کتاب فارسی ششم دبستان

مؤلفه‌های گفتمان مدار	فراوانی	درصد
حذف	۷	۰/۱۴
اظهار پنهان	۲۲	۰/۴۴
اظهار آشکار	۲۱	۰/۴۲

جدول ۴ - بسامد و درصد مؤلفه‌های گفتمان مدار متون کتاب فارسی ششم ابتدایی

پنهان سازی		کمرنگ سازی		نقش دهی		ارجاع دهی		فعال سازی		منفعل سازی		تشخیص بخشی		تشخیص زدایی		تأثیر مستقیم		تأثیر غیر مستقیم			
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N		
۳۰	۴	۷۰	۶۷	۱۳	۱۰/۷۷	۲۲۶	۳۰	۷۰	۱۶۷	۶۳	۱۰	۱۵۰	۱۵	۴۱	۳۲	۲۴	۳۹	۱۶	۳		
۳	۳	۷۰	۵/	۳	۱۰/۷۷	۲۲۶	۱۸	۷۰	۵	۵/	۱۵۰	۱۲	۴۱	۳	۳۲	۱	۳۹	۱۶	۳		
مشخص سازی	نامشخص سازی	جنس ارجاعی	نوع ارجاعی	انتزاعی کردن	عینی کردن	طبقه بندی	نام دهی	کلی ارجاعی	مجموعه ارجاعی												
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
۱۰۲	۲	۴۸	۸۹	۲	۰/۱۶	۳۳	۲/۶۷	۱۸	۴۶	۲۳	۸۶	۱۸	۱/۴۶	۴	۳۲	۲۳	۷	۱۵۷	۰	۰	۰
۶	۶	۴۸	۳/	۲	۰/۱۶	۳۳	۲/۶۷	۱۸	۱	۲۳	۱/	۱۸	۱/۴۶	۴	۳۲	۲۳	۷	۱۵۷	۰	۰	۰
مشخص سازی تک موردی	مشخص سازی چند موردی	فرد ارجاعی	گروه ارجاعی	مکان مداری	ابزار مداری	گفته مداری	اندام مداری	کل													
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
۲	۲	۱۰	۰/۱۱	۳	۰/۲۴	۳	۲/۴۳	۲	۱/۰	۸	۰/۶۵	۷	۱۵۷	۵	۰/۴۰	۱۲۳۵	۱۰	۰	۰	۰	۰
۷	۲	۱۰	۰/۱۱	۳	۰/۲۴	۳	۲/۴۳	۲	۱/۰	۸	۰/۶۵	۷	۱۵۷	۵	۰/۴۰	۱۲۳۵	۱۰	۰	۰	۰	۰

جدول شماره ۶ بسامد و درصد مؤلفه‌های گفتمان مدار تصاویر کتاب فارسی ششم ابتدایی را نشان می‌دهد. بر اساس یافته‌های این جدول در بخش تصاویر کتاب، فراوانی کم رنگ سازی کمتر از پنهان سازی، ارجاع دهی کمتر از نقش دهی، تشخص زدایی کمتر از تشخص بخشی، تأثیر غیر مستقیم کمتر از تأثیر مستقیم، نامشخص سازی کمتر از مشخص سازی است.

جدول شماره ۵ بسامد و درصد مؤلفه‌های گفتمان مدار اشعار کتاب فارسی ششم ابتدایی را نشان می‌دهد. بر اساس یافته‌های این جدول در بخش اشعار کتاب، فراوانی پنهان سازی کمتر از کم رنگ سازی، نقش دهی کمتر از ارجاع دهی، منفعل سازی کمتر از فعال سازی، تشخص زدایی کمتر از تشخص بخشی، تأثیر مستقیم کمتر از تأثیر غیر مستقیم، نامشخص سازی کمتر از مشخص سازی است.

جدول ۵ - بسامد و درصد مؤلفه‌های گفتمان مدار اشعار کتاب فارسی ششم ابتدایی

پنهان سازی		کمرنگ سازی		نقش دهی		ارجاع دهی		فعال سازی		منفعل سازی		تشخص بخشی		تشخص زدایی		تأثیر مستقیم		تأثیر غیر مستقیم		مشخص سازی	
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
۸	۳۱	۲۱	۸۱	۲۵	۶۴	۴۴	۷۲	۱۳	۵۳	۱۲	۱۱	۳۱	۱۹	۸	۴۰	۵	۲/۱۳	۷	۹۸	۲۲	۳۶
۳/۱۳	۱۳	۸/۲۱	۲۱	۱۰/۲۵	۶۴	۱۸/۴۴	۱۸	۱۳/۱۳	۵/۵۳	۱۲/۱۲	۵/۱۱	۳۱/۳۱	۱۳/۱۹	۸/۸	۳۱/۴۰	۵/۵	۲/۱۳	۷/۷	۹۸/۹۸	۲۲/۲۲	۳۶/۳۶
نا مشخص سازی		جنس ارجاعی		نوع ارجاعی		انتزاعی کردن		عینی کردن		طبقه بندی		نام دهی		مشخص سازی تک موردی		مشخص سازی چند موردی		کل			
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
۹	۳۱	-	-	۵	۱۳	۵	۱۳	۳	۲۸	۲	۸۵	-	-	۱۳	۵۳	۲	۰/۸۵	۲۳	۱۰	۲۳	۳۶
۳/۱۳	۳۱	-	-	۵/۱۳	۱۳	۲/۲۸	۲۸	۳/۳	۲۸/۲۸	۲/۲	۸۵/۸۵	-	-	۱۳/۱۳	۵۳/۵۳	۲/۲	۰/۸۵	۲۳/۲۳	۱۰/۱۰	۲۳/۲۳	۳۶/۳۶

جدول ۶ - بسامد و درصد مؤلفه‌های گفتمان مدار تصاویر کتاب فارسی ششم ابتدایی

پنهان سازی		کمرنگ سازی		نقش دهی		ارجاع دهی		فعال سازی		منفعل سازی		تشخص بخشی		تشخص زدایی	
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
۵	۶۹	۳	۶۲	۱۶	۶۲	۵	۶۹	۸	۳۱	۸	۳۱	۵	۶۹	-	-
۶/۱۵	۶۹	۳/۶۲	۶۲	۱۶/۶۲	۶۲	۵/۶۹	۶۹	۸/۳۱	۳۱	۸/۳۱	۳۱	۵/۶۹	۶۹	-	-
تأثیر مستقیم		تأثیر غیر مستقیم		مشخص سازی		نام مشخص سازی		مشخص سازی تک موردی		مشخص سازی چند موردی		کل			
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
۴	۱۵	۱	۵۴	۵	۶۹	-	-	۴	۱۵	۱	۵۴	۶۵	۱۰۰	-	-
۶/۱۵	۱۵	۱/۵۴	۵۴	۵/۶۹	۶۹	-	-	۴/۱۵	۱۵	۱/۵۴	۵۴	۶۵/۶۵	۱۰۰/۱۰۰	-	-

تبیین و تحلیل کتاب فارسی ششم ابتدایی... / ۳۱

مدار متون کتاب فارسی ششم ابتدایی را نشان می‌دهد. اعمال مجذور خی نشان دهنده وجود تفاوت معنادار بین مؤلفه‌های اظهار آشکار - پنهان، نقش دهی - ارجاع دهی، فعال سازی - منفعل سازی، تشخیص بخشی - تشخیص زدایی، تأثیر مستقیم - تأثیر غیر مستقیم، مشخص سازی - نامشخص سازی، جنس ارجاعی - نوع ارجاعی، انتزاعی کردن - عینی کردن، مشخص سازی تک موردی - مشخص سازی چند موردی، کلی ارجاعی - مجموعه ارجاعی، فرد ارجاعی - گروه ارجاعی است.

با توجه به یافته‌های به دست آمده در جداول، تلاش گردید تا با به دست آوردن مجذور خی در متون، اشعار و تصاویر کتاب فارسی ششم ابتدایی، تفاوت‌های معنادار در بین تمامی بخش‌های کتاب مورد بررسی قرار گیرد. بر این اساس، اعمال مجذور خی در این پژوهش نشان دهنده وجود تفاوت معنادار در تمامی بخش‌های کتاب فارسی ششم دبستان است.

جدول شماره ۸ مقایسه دو موردی مؤلفه‌های گفتمان

جدول ۷ - مجذور خی مؤلفه‌های گفتمان مدار کتاب فارسی ششم ابتدایی

مؤلفه‌ها	بسامد	درجه آزادی	خی دو	سطح معناداری
متون	۱۲۳۵	۲۷	۱۶۰۶/۰۱	۰/۰۰۰۱
اشعار	۲۳۵	۱۶	۴۰۰	۰/۰۰۰۱
تصاویر	۶۵	۱۱	۲۵	۰/۰۰۰۱

جدول ۸ - مقایسه دو موردی بهره‌گیری از مؤلفه‌های گفتمان مدار در متون کتاب فارسی ششم ابتدایی

مؤلفه‌های گفتمان مدار	درجه آزادی	خی دو	معناداری
اظهار آشکار و پنهان	۱	۱۲۴/۳۴	۰/۰۰۰۱
نقش دهی و ارجاع دهی	۱	۸۹/۴۵	۰/۰۰۰۱
فعال سازی و منفعل سازی	۱	۹۱/۶۵	۰/۰۰۰۱
تشخیص بخشی و تشخیص زدایی	۱	۱۴۷/۰۸	۰/۰۰۰۱
تأثیر مستقیم و تأثیر غیر مستقیم	۱	۸۹/۶۳	۰/۰۰۰۱
مشخص سازی و نامشخص سازی	۱	۷۷/۳۴	۰/۰۰۰۱
جنس ارجاعی و نوع ارجاعی	۱	۱۰۴/۱۲	۰/۰۰۰۱
انتزاعی کردن و عینی کردن	۱	۶۷/۷۸	۰/۰۰۰۱
مشخص سازی تک موردی و چندموردی	۱	۱۸/۲۳	۰/۰۰۰۱
کلی ارجاعی و مجموعه ارجاعی	۱	۹۴/۳۴	۰/۰۰۰۱
فرد ارجاعی و گروه ارجاعی	۱	۵۰/۷۷	۰/۰۰۰۱

جدول ۹ - مقایسه دو موردی بهره‌گیری از مؤلفه‌های گفتمان مدار در اشعار کتاب فارسی ششم ابتدایی

معناداری	خی دو	درجه آزادی	مؤلفه‌های گفتمان مدار
۰/۰۰۰۱	۶۶/۰۹	۱	اظهار آشکار و پنهان
۰/۰۰۰۱	۲۲	۱	نقش دهی و ارجاع دهی
۰/۰۰۰۱	۱۸/۱۳	۱	فعال سازی و منفعل سازی
۰/۰۰۰۱	۷۷/۶۲	۱	تشخیص بخشی و تشخیص زدایی
۰/۰۰۰۱	۱۷/۵۶	۱	تأثیر مستقیم و تأثیر غیر مستقیم
۰/۰۰۰۱	۳۹/۶۸	۱	مشخص سازی و نامشخص سازی
۰/۰۰۰۱	۱۷/۳۴	۱	جنس ارجاعی و نوع ارجاعی
۰/۰۰۰۱	۸۴/۷۷	۱	انتزاعی کردن و عینی کردن
۰/۰۰۰۱	۴۶/۰۷	۱	مشخص سازی تک موردی و چند موردی

جدول ۱۰ - مقایسه دو موردی بهره‌گیری از مؤلفه‌های گفتمان مدار در تصاویر کتاب فارسی ششم ابتدایی

معناداری	خی دو	درجه آزادی	مؤلفه‌های گفتمان مدار
۰/۰۰۰۱	۱۱۸/۳۰	۱	اظهار آشکار و پنهان
۰/۰۰۰۱	۸۷/۳۴	۱	نقش دهی و ارجاع دهی
۰/۰۰۰۱	۷۶/۵۵	۱	فعال سازی و منفعل سازی
۰/۰۰۰۱	۱۰۶/۲۳	۱	تشخیص بخشی و تشخیص زدایی
۰/۰۰۰۱	۶۹/۳۴	۱	پنهان سازی و کمرنگ سازی

مؤلفه‌های اظهار آشکار - پنهان، نقش دهی - ارجاع دهی، فعال سازی - منفعل سازی، تشخیص بخشی - تشخیص زدایی و پنهان سازی - کمرنگ سازی است.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از انجام این پژوهش، بررسی و تحلیل سازوکارهای گفتمان مدار کتاب فارسی ششم دبستان بر اساس تحلیل انتقادی گفتمان بود. در بررسی مؤلفه‌های گفتمان مدار در متون کتاب فارسی ششم ابتدایی مشخص گردید؛ که ابتدا مؤلفه اظهار آشکار، سپس مؤلفه اظهار پنهان و در نهایت مؤلفه حذف به ترتیب بیشترین تا کمترین درصد مؤلفه‌های گفتمان مدار را داشتند. همچنین در مؤلفه‌های زیر مجموعه‌ای اظهار آشکار مؤلفه ارجاع دهی

جدول شماره ۹ مقایسه دو موردی مؤلفه‌های گفتمان مدار اشعار کتاب فارسی ششم ابتدایی را نشان می‌دهد. اعمال مجذور خی نشان دهنده وجود تفاوت معنادار بین مؤلفه‌های اظهار آشکار - پنهان، نقش دهی - ارجاع دهی، فعال سازی - منفعل سازی، تشخیص بخشی - تشخیص زدایی، تأثیر مستقیم - تأثیر غیر مستقیم، مشخص سازی - نامشخص سازی، جنس ارجاعی - نوع ارجاعی، انتزاعی کردن - عینی کردن، مشخص سازی تک موردی - مشخص سازی چند موردی است.

جدول شماره ۱۰ مقایسه دو موردی مؤلفه‌های گفتمان مدار تصاویر کتاب فارسی ششم ابتدایی را نشان می‌دهد. اعمال مجذور خی نشان دهنده وجود تفاوت معنادار بین

نقش الگوگیری را یاد بگیرند و بتوانند خوب از بد، زشت از زیبا، نیکی از بدی، قوی از ضعیف، پاکی از ناپاکی، دروغ از راست و ... تشخیص دهند. به عنوان مثال داستان‌هایی مثل درخت علم، عمرگران مایه، پیاده و سوار، اخلاق پسندیده، پنجره‌های شناخت، رفتار نیکان، دوستی، مشاورت، افلاطون، مرد جاهل و ... همان طور که از اسم آنها پیداست همه این داستان‌ها پیام‌های آموزنده‌ای در بر دارند که نویسنده با بیان این داستان‌ها کودک را نسبت به مسائل اجتماعی آگاه ساخته و کودک با درک اهمیت جایگاه هر کدام از این داستان‌ها گرایش به سمت اعمال پسندیده اجتماعی پیدا می‌کند. همچنین در اشعار به کار برده شده در کتاب به عنوان مثال اشعار وطن، ای وطن، باران، ز ورزش میاسای، راز زندگی، ای زبان فارسی و سایر اشعار دیگر که در این کتاب مطرح شده است همگی در بر دارنده معنا و مفهومی از زندگی در اجتماع هستند که بیشتر بار مثبت به دنبال دارد و واقعیت‌های اجتماعی را آشکار می‌سازد. دانش آموز با خواندن آنها تشویق به شناخت بیشتر و کنکاش و تأمل در مسائل اجتماعی می‌گردد و چون این موارد بیشتر در قالب شعر و داستان مطرح گردیده تأثیرگذاری بیشتری در فرد به دنبال دارد.

بررسی مؤلفه‌های گفتمان مدار در تصاویر کتاب فارسی ششم ابتدایی نشان داد که بر اساس تصاویر ترسیم شده در کتاب فارسی ششم ابتدایی، بیشترین فراوانی متعلق به اظهار آشکار سپس اظهار پنهان، و در نهایت مؤلفه حذف کمترین فراوانی به خود اختصاص داده است همچنین در زیر مؤلفه‌های اظهار آشکار، مؤلفه‌های نقش دهی بیشترین فراوانی در بین سایر مؤلفه‌ها دارد. که می‌توان چنین نتیجه گرفت که در تصاویر با ترسیم اشکال مربوط به هر داستان و شعر نویسنده سعی در تفهیم بهتر مطالب توسط کودکان داشته است و تصاویر بیشتر نقل کننده مطالب مطرح شده در اشعار و متون هستند. با توجه به اینکه کودکان درک بیشتری نسبت به مسائل عینی دارند تا مسائل انتزاعی، در کتب درسی نیز از تصاویر استفاده شده است زیرا تصاویر ابزار قدرتمندی است که می‌توان نقش‌ها را بر اساس آن آموزش داد. با توجه به اینکه در مؤلفه فعال سازی، کارگزاران به عنوان نیروهای فعال و پویا بازنمایی می‌شوند و

بیشترین فراوانی دارد. ارجاع دهی خود به دو دسته تقسیم می‌شود، تشخیص بخشی و تشخیص زدایی. که تشخیص بخشی بعد از ارجاع دهی بیشترین فراوانی دارد. به طور خلاصه می‌توان بیان نمود که در تحلیل مؤلفه‌های گفتمان مدار در متون فارسی ششم ابتدایی ابتدا بیشترین فراوانی متعلق به اظهار آشکار، سپس در زیر مجموعه اظهار آشکار، مؤلفه ارجاع دهی با بیشترین فراوانی و در نهایت تشخیص بخشی در زیر مجموعه ارجاع دهی بیشترین فراوانی به خود اختصاص داده است. بر اساس تحلیل صورت گرفته در متون به نظر می‌رسد نویسندگان کتاب درسی فارسی ششم ابتدایی با توجه به اینکه مخاطب آنان کودکان هستند هدفشان آشکار سازی و توجه به مشخصات ظاهری و عینی مسائل بوده است و از اظهار آشکار استفاده کرده‌اند و در میان مؤلفه‌های اظهار آشکار بیشتر هدفشان ارجاع دهی بوده است و بعد از آن نقش دهی. همچنین مؤلفان بیشتر به دنبال بیان مشخصه‌های انسانی در متون کتاب مذکور بوده‌اند تا مشخصه غیر انسانی. به نظر می‌رسد هدف از تشخیص بخشی در متون کتاب فارسی ششم ابتدایی توجه به مسائل و امور انسانی، رعایت آداب اخلاقی در قالب داستان، همچنین بیان نقش‌هایی در قالب الگو دهی و الگوگیری و نکات آموزنده در قالب جملات زیبا برای کودکان است.

نتایج بررسی مؤلفه‌های گفتمان مدار در اشعار کتاب فارسی ششم ابتدایی مشخص گردید؛ برحسب مؤلفه گفتمان مدار الگوی ون لیوون به ترتیب ابتدا مؤلفه اظهار آشکار سپس مؤلفه اظهار پنهان و در نهایت حذف بیشترین تا کمترین فراوانی دارد. نویسنده اشعار کتاب فارسی ششم بیشتر با هدف اظهار قصد آشکار سازی حقایق و امور انسانی در قالب شعر داشته است. زیرا در زیر مؤلفه‌های اظهار آشکار ابتدا مؤلفه ارجاع دهی، سپس مؤلفه نقش دهی مورد تأکید قرار گرفته است. در زیر مؤلفه ارجاع دهی، زیر مؤلفه تشخیص بخشی بیشترین فراوانی نسبت به سایر مؤلفه‌ها دارد. شاید بتوان چنین استدلال نمود که مؤلفان کتب درسی در سطح دبستان بیشتر به دنبال آشکار سازی مسائل و امور انسانی در قالب اشعار و متون هستند. اینکه کودکان با خواندن چنین داستان‌ها و اشعاری

مواردی به صورت بارز قابل مشاهده و بررسی بود. با توجه به نتایج به دست آمده از تحقیق حاضر و تجارب به دست آمده از این مطالعه؛ پیشنهاد می‌گردد سایر محققان با توجه به طرح جدید نظام آموزش و پرورش، سایر کتب در پایه‌های جدید نظام آموزش ابتدایی و متوسطه را نیز بر پایه این الگو تحلیل نمایند تا درک عمیقی نسبت به این مسأله در سایر مواد برنامه درسی صورت گیرد. همچنین بر اساس یافته‌های حاصل از پژوهش می‌توان پی برد که برنامه ریزان و متخصصان برنامه درسی با هدف پرورش خلاقیت، تعامل و همکاری، روحیه جمعی، نوع دوستی و ... محتوای کتاب مورد نظر را سازماندهی کرده‌اند که تحقق چنین اهدافی در گرو اجرای محتوای برنامه درسی توسط گروه و تیم متخصص در کادر آموزشی مدرسه از جمله عنصر اصلی فرد معلم است. همچنین از این شیوه می‌توان جهت آگاهی دانش‌آموزان نسبت به مسائل پیرامون و نیات واقعی و پیام‌های پنهان شده در متن استفاده کرد تا آنها با آگاهی بیشتری به متون بیان‌دیشند.

منابع

Abbasi, Kh. (2001). Jürgen Habermas. Journal of Thought Reflection, 3.(۲۳)

Bagheyini Poor, K. (2001). Critical Speech Mining: Short Analysis to Language Empowerment. Journal of Linguistics, 16.(۲)

Brown, G., & Yule, G. (1983). Discourse Analysis. Cambridge: Cambridge university press.

Eghbal Zadeh, Sh. (2001). Sociological Analysis of No Birth Certificates Book. Child and Teenagers Literature Bulletin. 26.

Fairclough, N. (1989). Discourse and Social Change. Cambridge: Polity press .

Haghshenas, A. M. (1991). Linguistic Literary Articles. Tehran: Niloofar.

Hatch, E. M. (1992). Discourse and Language Education. Cambridge: Cambridge university press .

در حالیکه در منفع‌سازی کارگزار اجتماعی بصورت عامل تأثیرپذیر مشخص می‌شود که با کمی دقت در تصاویر کتاب فارسی ششم ابتدایی می‌توان این نقش‌ها را بخوبی مشاهده کرد. مثلاً تصاویری که فردی در حال صحبت کردن با فرد دیگری است که قصد راهنمایی او را دارد، یا ترسیم صحنه مبارزه‌ای که فرد در تلاش برای پیروزی است و ... . همچنین اغلب تصاویر حاوی مشخصه‌های انسانی هستند.

همچنین لازم به ذکر است که تحقیقات بسیاری در راستای پژوهش حاضر صورت گرفته است که از جمله آنها می‌توان به یافته تحقیق شاه سنی و همکاران (۱۳۸۸) در ارتباط با مؤلفه‌های جامعه‌پذیری کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی در چارچوب تحلیل انتقادی گفتمان اشاره کرد. در این پژوهش محققان به این نتیجه دست یافتند که شیوه‌های قومی و تشریفات اجتماعی و ارزش‌های جهانی شدن از گفتمان‌های کتاب فارسی حذف شده بودند و فراوانی پنهان‌سازی کمتر از آشکارسازی، انتزاعی کردن کمتر از عینی کردن، جنس ارجاعی کمتر از نوع ارجاعی دیده شد. همچنین نایج تحقیقات نادرزاد و شریفی (۱۳۹۲) هم راستا با یافته‌های پژوهش حاضر است.

با توجه به نتایج به دست آمده از تحلیل مؤلفه گفتمان مدار بر اساس الگوی ون لیوون می‌توان چنین نتیجه گرفت کاربرد الگوی وون لیوون در این کتاب مورد تأیید است. با توجه به ماهیت کتاب‌های فارسی که جایگاه نقل اشعار، حکایات، داستان‌های آموزنده و ... است، نویسندگان کتب فارسی ششم ابتدایی نیز با توجه به همین مسأله بیشتر به دنبال نقل این گونه داستان‌ها و تأثیر پذیری آن بر روی کودکان بوده‌اند، بنابراین از زبان شعر و داستان جهت تأثیرپذیری بیشتر استفاده نموده‌اند. همچنین لازم به ذکر است، با توجه به طراحی، تدوین و اجرای برنامه درسی ملی بر اساس اسناد تحول راهبردی و بازتولید برنامه‌های درسی موجود که تأکیدی بر مواردی از جمله متناسب‌سازی حجم و محتوای کتب درسی، توانمندی‌ها و ویژگی دانش‌آموزان، حاکمیت رویکرد فرهنگی - تربیتی در تولید محتوا و تقویت شایستگی‌ها، توجه بیشتر به تفاوت‌های فردی به ویژه هویت جنسیتی دانش‌آموزان است (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۱)، در کتاب فارسی پایه ششم ابتدایی چنین

Kazari, Y. (2000). Festival Literature Structure and Message. Ninth Special Children's book Festival.

Kermani, A. R. (1998). Wizards Novel Sociological Analysis. Child and Teenagers Literature Bulletin, 14.

Lotfipoor Saedi, K. (1992). Introduction to Word Mining. Journal of Linguistics, 9 .(۱)

Pahlavan Nejad, M. R., Sahraghard, R., & Fallahi, M. H. (2009). Representation Styles of Social Agents in Constitutional Journals from View Point of Critical Discourse Analysis, Attention to Mining- Sociological Sociological Components. Mashhad Literary and Humanities College Linguistics and Khorasan Dialects Special Journal, 1: 52- 79.

Qanbari, L. (2004). Compression of Short Contemporary Adults Stories and Short Contemporary Teenagers Stories Critical Discourse Analysis M.A Thesis, Shiraz University, Shiraz.

Shahbazi, I. (1999). Saadi Romantic Lyrics Discourse and Textual Analysis. M.A Thesis, Shiraz University, Shiraz.

Shahsani, Sh. (2007). Mechanisms Explain of Primary Humanities Books Socialization Components based on Critical C Analysis. Ph.D. Thesis, Shiraz University, Shiraz.

Shamsiya, S. (1995). General Stylistics. Tehran: Ferdos.

Solhjoo, A. (1998). Discourse and Translation. Tehran: Markaz Publication .

Van Leeuwen, T. A. (1996). The Representation of Social Actors. In Caldas Coulthard, C. R. & Coulthard, M. (Eds), Texts and Practices. (pp. 32-70) London & New York: Routledge

Widdowson, H. G. (2000). On the limitation of linguistics applied. Applied linguistics, 29 .(۱۰)

Yar Mohammadi, L. (2000). Translator Utilization from Discourse Analysis. Translator Journal, 7 (27).

SID

سرویس های
ویژه

سرویس ترجمه
تخصصی

کارگاه های
آموزشی

بلاگ
مرکز اطلاعات علمی

عضویت در
خبرنامه

فیلم های
آموزشی

کارگاه های آموزشی مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی

مباحث پیشرفته یادگیری عمیق؛
شبکه های توجه گرافی
(Graph Attention Networks)

کارگاه آنلاین آموزش استفاده از
وب آوساینس

کارگاه آنلاین مقاله روزمره انگلیسی